

A FÖLDRE ÉPÍTETT VASPÁLYA. BALOGH
MARGIT: AZ APÁT ÚR – PEHM (MINDSZENTY)
JÓZSEF ZALAEGRSZEGI ÉVEI, GÖCSEJI MÚZEUM,
ZALAEGRSZEG, 2019., 608. O.

ÖSSZEFOGLALÁS

A nagyívű műben Pehm (Mindszenty) Józsefet mint zalaegerszegi papot ismerhetjük meg igen alapos elemzés fényében. Az Apát úr nem csak egy életrajz, több annál. Kor- és személyiségétörténet.

Abstract

We can know József Mindszenty as a priest at Zalaegerszeg by a very thorough analysis. The work is not just a biography, more than that. A contemporary history and personality story.

Kulcsszavak: Mindszenty József, zalaegerszegi évek, kortörténet, személyiségétörténet

Keywords: József Mindszenty, years in Zalaegerszeg, history of history, personality history

Pehm (Mindszenty) József a 20. századi magyar egyháztörténet egyik legismertebb szereplője. Életét, szenvedéseit a köz elsődlegesen Emlékirataiból ismerheti. S bár abban a kötetben ír Mindszenty a Zalaegerszegen eltöltött több mint 25 évről, de csak nagy vonalakban (mindössze tíz oldalban összefoglalva azt), s többek között ezért ez az az időszak, amely Mindszenty életéből sokkal kevésbé (köz)ismert. Pedig ezek az évek a későbbi esztergomi érsek életében nem csak azért jelentősek, mert itt lett fiatal hitoktatóból megfontolt, bizonyos szinten elismert lelkipásztor, hanem mert nyilvános működése nagy részét ebben a zalai városban töltötte, s az itteni működésnek köszönhette 1944-es püspöki kinevezését.

Mindszenty József – aki nevét 1942-ben magyarosította Pehm-ről Mindszentyre – másfél évi Felsőpatyon töltött káplánkodás után került 1917-ben Zalaegerszegre mint hitoktató. Már ez is – a kor egyházi gyakorlatához képest – hatalmas előrelépésnek mondható, de szinte mindenki meglepetésére még harminc éves kora előtt, Legáth Kálmán, korábbi plébános lemondása után, 1919. október 1-jén kinevezést nyert a zalaegerszegi plébánia adminisztrátori, majd 1921. május 22-től plébánosi tisztségére. Mikes János szombathelyi püspök bizalmának további jele, hogy még ugyanazon év június 1-jével esperesi, majd 1924-től címzetes pornói apáttá nevezték ki.

DOI: 10.54231/ETSZEMLE.2021.4.12

Ez a villámkarrier sokakat meglepett, hiszen számos szemináriumi osztálytársa még mindig segédlelkész volt, amikor ő már a vörös övet viselve apátként, majd pápai prelátusként működött. Plébánosi feladatait 1944-ig töltötte be, majd – Serédi Jusztinián esztergomi érsek ellenvéleményét figyelmen kívül hagyva – a pápa veszprémi püspöknek nevezte ki.

Ezt a több mint negyedszázadot vizsgálta meg még alaposabban Balogh Margit, akit ma már teljes nyugalommal lehet a Mindszenty-téma egyik legnagyobb magyarországi szakértőjének nevezni. A zalaegerszegi évekkel már a 2015-ben megjelent két kötetes Mindszenty-monográfiában foglalkozott (amely anyag egyben az MTA doktori címének pályázati anyaga volt, s mely címet 2019-ben a szerző el is nyert, s melyhez jelen sorok írója itt gratulál), de opponensi véleményként hangzott el, hogy a zalaegerszegi évek további vizsgálódást érdemelhetnek. A szerző az MTA doktori védésen büszkén jelezte, s nem ok nélkül, hogy ez megtörtént, s a Göcseji Múzeum gondozásában abban az évben bemutatásra került a Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi éveit feldolgozó kötet.

A könyv alaposága nem lehet vita tárgya. Balogh Margittól már megszokhattuk, hogy hihetetlenül pontosan, precízen, a történelmi tárgyilagosság maximális figyelembevételével dolgozik. S erre ebben az esetben kifejezetten szükség is van. Mindszenty József valóban a 20. századi magyar egyháztörténet egyik legismertebb személyisége, de egyben – bizonyos szempontból – a legmegosztóbb szereplője is. S pont emiatt szükséges az, amit a szerző a végletekig elmenve gyakorol: nem akar semmit felnagyítani vagy csökkenteni, megpróbál mindent úgy leírni, ahogy a rendelkezésre álló, s általa felkutatott, rendkívül széleskörű dokumentációból, forrásanyagból ki tudott szűrni, át tudott gondolni, s amely koherens, egységes tényanyagnak bizonyul. A kötetben szereplő minden egyes adat, minden egyes tény számtalan forrással, adattal alá van támasztva. A szerző semmit nem titkol el, de nem is túloz el. Már a kötet bevezetésében is kijelenti, hogy mire gondol: „Talán nem túlzás azt állítani, hogy Zalaegerszegen manapság is két végletes kép él róla [azaz Mindszentyről – a szerző]: az őt tisztelőket a megkarcolhatatlan jellemű, hitéhez sziklaszilárdan ragaszkodó, antikommunista hazafi arcát domborítják ki, míg az őt diabolizálók – nem kevesen vannak ilyenek is – gőgösségét, túlzott ragaszkodását a címekhez és a papi szentségnek kijáró tisztelethez, konokságát hánytorgatják fel. Az igazság, ahogy általában lenni szokott, a két véglet között található.” (9-10. oldal)

Pehm (Mindszenty) József alakja – mint minden emberé – ellentmondásos. Tény, hogy makacs ember volt, kitartott elvei és meggyőződése mellett (ahogy ezt a későbbi, de akár már a zalaegerszegi, tanácsköztársaság alatti üldöztetése alatt is láthattuk) és kevés embert

engedett közel magához. Lételeme volt a küzdelem, de mindig az igazságkeresés vezérelte. Balogh Margit ezt az igazságot kereste művében, még hozzá úgy, hogy végig megmarad a zalaegerszegi plébánia légkörében. A mű tárgya nem az, hogy később mivé lett Mindszenty József, hanem hogy ki volt az a zalaegerszegi apátplébános, akit 1942-ig Pehm Józsefnek hívtak. Hiszen az kimondható, hogy a zalai megyeszékhelyen eltöltött 27 év Mindszenty életútjában és Zalaegerszeg történetében is meghatározó volt, még akkor is, ha ezt a későbbi aktuálpolitika, különösen az 1940-es évek második felében, valamint azután is, kétségbe akarta vonni. Ahogyan Mindszenty nagyon sokat kapott Zalaegerszegtől, gyakorlatban „kicsiben” tanulta meg milyen vezetőnek lenni, amelyet később – több-kevesebb sikerrel – püspöki tevékenysége alatt is alkalmazott, úgy Zalaegerszeg is számos dolgot köszönhetett Mindszentynek, hiszen több fontos helyi épület felépítése a nevéhez kötődik. Ilyen a Jézus Szíve Plébániatemplom vagy a Notre Dame Zárda. A plébános nem csupán elméletben irányította az építkezéseket, hanem a legkisebb kérdések is érdekelték, a könyveléssel is foglalkozott, közbeszerzéseket írt és olykor a mesteremberekkel is tárgyalt. Emellett újságot alapított és szerkesztett, a környéken tizenhat egyházi központot hozott létre és meghatározó szereplője volt Zalaegerszeg kulturális és társadalmi életének. Mindemellett széles körű irodalmi tevékenységet is végzett, valamint karitatív és szociális ügyekkel is foglalkozott.

Balogh Margit igyekezett mind a pozitívumokat, mind a – már – negatívnak tűnő tevékenységeket is bemutatni kötetében, de nagyon fontosnak ítélte meg, hogy mindent az adott korba belehelyezve, azt bemutatva kell vizsgálni. Így ma már furcsának, sőt megbotránkoztatónak tűnik, hogy Mindszenty bizony megdorgálta azokat, akiket nem látott vasárnap a misén, sőt még az is megesett, hogy a templomból egy nőt rendőrrel vitetett ki, mert a férfiak padsorában foglalt helyet. Valóban ezek a konzervatív papot mutatják be előttünk. Másik oldalról viszont ez a kötet arra is kiváló, hogy megvizsgálhassuk Mindszenty személyiségének és jellemének fejlődését, akár hosszú távon is, például abban a kérdésben, ahogy a protestánsokhoz vagy éppen a zsidókhoz viszonyult, s ahogy ez a (eleinte rendkívül negatív) véleménye az évek során változott.

A szerzőt külön dicséri, hogy nem félt olyan kérdésekkel is foglalkozni, amelyek Mindszenty életében ellentmondások, esetleg az elmúlt évtizedekben kifejezetten negatív beállítást kaptak. Számos esetben pontosítja az ún. Mindszenty-kánont, a bevett, elfogadott, esetlegesen az Emlékiratokra épülő tanulmányokat és visszaemlékezéseket. Bátran vizsgálta Mindszenty legitimista hozzáállását, összeütközéseit a helyi (s bizonyos szinten az országos) politikai élettel, viaskodásait a körülötte élő papokkal és egyházi feletteseivel, de fog-

lalkozik az egyre erősebb faji kérdésekben betöltött álláspontjával is. Mindezek mellett a kötet helyi egyháztörténeti visszaemlékezés is, hiszen Mindszenty több zalaegerszegi templom építését koordinálta, vezényelte le, nem egyszer emiatt összetűzésbe kerülve más egyházi szereplőkkel.

Külön érdekessége a kötetnek, hogy minden egyes fejezetet egy-egy Mindszenty idézet, gondolat vezet be. A. J. Cronin, angol író a Mennysorság kulcsa című kötetének első fejezetének azt a címet adta, hogy a „Vég kezdete”. Balogh Margit is az első fejezetet, mely Pehm József útját mutatja a papság felé, mondhatni Mindszenty nyilvános működésének végével kezdi. Az 1949-es tárgyalásán elhangzott ún. utolsó szóként elmondott beszédéből idéz: „Fél évszázados adottsággal állok itt, egy határozott neveléssel és alapértékekkel. Ez a nevelés és ezek az alapelvek ugyanúgy vannak beépítve egy emberi életbe, mint ahogy a földre rá van építve a vaspálya.”

Balogh Margit tanulmánya ezt a vaspályát mutatja be. Egy embert, akinek a szava vagy igen volt, vagy nem. Egy embert, aki sokak szerint nem ismerte a kompromisszumot, nem ismerte a „finom hangolás” művészetét. S ahhoz, hogy megértsük, hogyan vált közelséggé az, akinek személyét 1945-ben még a kommunisták is elfogadhatónak tartották, rendkívül nagy segítség ez a kötet.

Az Apát úr nem csak egy életrajz, több annál. Kor és személyiségtörténet. S külön hatalmas értéke van a mellékletben közölt W. Barna Erika által jegyzett grafológiai elemzésnek. A szerző úgy bocsátotta a grafológus rendelkezésére a Mindszenty által írt dokumentumokat, hogy a vizsgálatot végző nem tudhatta kiről is van pontosan szó. Így anélkül tudott véleményt írni, hogy esetlegesen elfogult lett volna Mindszentyvel kapcsolatban. A későbbi bíboros életének ez a fajta vizsgálata kuriózum a Mindszenty-irodalomban, eddig senki nem vette a bátorságot ahhoz, hogy megvizsgálja a bíborost pszichológiai szempontból. S ahhoz, hogy ez hiteles lehessen, szükség volt W. Barna Erika szakértelme mellett arra is, hogy ez az elemzés egy olyan személy, Balogh Margit kötetében jelenjen meg, aki minden szempontból hiteles és precíz a témában, s ez elejét veszi annak a felvetésnek, hogy a szerző (s a szakértő) esetlegesen „vájkálni” akarna Mindszenty életében.

A Göcseji Múzeum gondozásában megjelent könyvet, amely rendkívül bő képanyagot, irodalomjegyzéket, név- és helymutatót is tartalmaz, szívből tudom ajánlani mindazoknak, akik várják Mindszenty József boldoggá avatását, hogy még jobban, még pontosabban megismerhessék, kit tisztelnek, s ki volt az az ember, akit Pehm (Mindszenty) Józsefnek hívtak. Azoknak is szívből tudom javasolni, akik bármilyen okból negatívan gondolkodnak Mindszentyről, hiszen ez a kötet a tények alapján mutatja be, ki is volt valójában, s hogyan is

jutott el odáig, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar vezetője, majd pedig a kommunista börtön fegyence legyen.

(ism: Dudás Róbert Gyula)

E számunk szerzői / The authors of this issue

BALOGH JUDIT, Dr. habil. egyetemi tanár, EKKE BMK

Történettudományi Tanszék

E-mail: v.balogh.judit@gmail.com

BORBÉLY ZOLTÁN, PhD. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,

adjunktus. E-mail: borbely.zoltn@gmail.com

CSEJOSZKI MIHÁLY KÁLMÁN, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,

Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorandusz

E-mail: csejoszkim@gmail.com

CSIBA BALÁZS, Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kar,

Levélár Szak és Történeti Segédtudományok Tanszék,

Pozsony, Szlovákia

E-mail: balazs.csiba@gmail.com

DIENES DÉNES, Dr. habil. SRTA, egyetemi tanár, Tudományos

Gyűjtemények igazgatója

E-mail: dienespatak@gmail.com

DUDÁS RÓBERT GYULA, katekéta-lelkipásztori munkatárs szakos V.

éves hallgató, Apor Vilmos Katolikus Főiskola

E-mail: dudas.robert@hangadok.hu

EVA BENKOVÁ, Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kar,

Szlovák Történelem Tanszék, Pozsony, Szlovákia

E-mail: eva.benkova@uniba.sk

GULYÁS KRISTÓF, PhD hallgató, PPKE BTK Történelemtudományi

Doktori Iskola. E-mail: gulyaskristof96@gmail.com

GÖZSY ZOLTÁN, egyetemi docens, PTE BTK TTI Újkortörténeti

Tanszék. E-mail: gozsy.zoltan@pte.hu

KISS LAJOS, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén

Megyei Levéltár, levéltáros. Eszterházy Károly Katolikus

Egyetem doktorandusz hallgató

E-mail: kiss.lajos87@gmail.com

ŠIMON FRANTIŠEK, doc. PhD. CSc. Department of Classical

Philology Faculty of Arts, P. J. Šafárik University Moyzesova

Košice Slovakia

E-mail: frantisek.simon@upjs.sk

TUSOR PÉTER, tudományos tanácsadó, kutatócsoport-vezető,

ELKH Moravcsik Gyula Intézet; MTA-PPKE Fraknói

Kutatócsoport. E-mail: tusor@btk.ppke.hu